

HOCA AHMET YESEVÎ

AYDIN SAYILI*

İşittiğime göre Atatürk Onuncu Yıl Marşımızı çok beğenmiş, onu Türk Ocağı binasında (şimdiki Devlet Resim ve Heykel Sergisi binası) ilk dinlediği zaman âdeta heyecanlanmış, elindeki kalemiyle ona ritimde eşlik etmiş. Onuncu Yıl Marşımızdaki bir mısradaki “Tarihten önce vardık, tarihten sonra varız” deniyor. Bu sözü Atatürk’ün bizim için öngördüğü kültür politikamızın temelinde yer alan bir düşünce olarak yorumlayabiliriz. “Tarihten önce vardık” sözünü dünyanın pek az sayıda milleti söyleyebilmek durumundadır. Tarih yazı ile başlar. Yazıyı Sumerliler icad etmiştir. Sumerlilerin dili ise Türkçe ile benzerlikler göstermektedir. Böylece Sumerlilerin bizim atalarımız arasında sayılması, bizimle bir akrabalık bağı ile bağlı bulunması durumu mevcuttur, ya da söz konusudur. Sumerliler tarihten önce var olduklarına göre, böylelikle biz de tarihten önce var olmuş olduğumuzu iddia edebiliriz.

Sumerliler evrensel tarihte, insanın kültür ve uygarlık tarihinde, çok önemli bir yere sahiptir. Çünkü onların başlattıkları uygarlık hamlesi diğer Mezopotamya kavimleri yoluyla Yunanlıları etkilemiş, Yunanlıların düşünömsel kültür faaliyeti de, sırasıyla, İslâm Ortaçağlarını etkilemiş, özellikle Onikinci Yüzyıl Rönesansı hareketi ile de Batı Avrupa İslâm Dünyasından etkilenerek bilimsel çalışma temeli üzerine oturan bir entellektöel kültür faaliyetinin önderliğini Ortaçağ İslâm kültüründen devralmış, bu Geçortaçağ Batı Avrupa Kültürü de Onaltıncı Yüzyıl Rönesansı ve Aydınlanma Çağı Avrupasındaki entellektöel etkinlikler yoluyla uygarlığı çağımız ileri uygarlığı düzeyine ulaştırmıştır.

İnsan doğadaki canlılar arasında uygarlık kuran tek yaratıktır. Bundan dolayı da insanoğlu bir tarihe sahiptir. Uygarlık insan hayatında çeşitli gelişmelere yol açmaktadır. Bu itibarla bu değışme ve gelişmeler evrensel tarihin, cihan tarihinin konusunu oluşturmaktadır. Evrensel tarih insanoğlunun ortak tarihsel kaderinin gerçekleşmesinin hikâyesidir.

* Ord. Prof. Dr., Atatürk Kültür Merkezi Başkanı. Başkanımız Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, 15.10.1993 tarihinde vefat etmiştir.

Bu tarihsel kaderin çeşitli aşamalarına ulaşılmasında değişik milletlerin değişik ölçülerde katkıları olmuştur.

Tabii ki yazının icadından önce de insanoğlunun uzun bir tarih öncesi yaşamı ve bu yaşam içinde uygarlık kurma ve geliştirme yolunda farklı topluluklarda birbirlerinden az çok farklı uygarlık faaliyetleri olmuştur, yer almıştır. Böylece uygarlık kurma faaliyeti insanı mağara çağından bugünkü en yüksek uygarlık düzeyine ulaştırmıştır. Ve bu gelişme sürecinde bazı toplumların diğerlerine kıyasla çok daha büyük rolleri olmuştur. Birçok toplumlar da pek uygarlık gelişmesi göstermeyerek kalmışlar, ya uygarlık kuran insan kesiminden soyutlanmışlar, ya da tarih sahnesinden büsbütün silinmişlerdir.

Böylece, bazı toplumlar insanoğlunun uygarlık kurma sürecine katkıda bulunmamışlar, bazıları da belli zamanlarda bu uygarlık kurma sürecinde yönlendirici ve yol gösterici rolünü üstlenmişlerdir. İşte bunlar arasında Sumerliler çok önemli bir tarihsel başlangıç kurdukları için, evrensel tarihte, uygarlık tarihinde, kültür ve tefekkür tarihinde, faal ve faal oldukları kadar şerefli bir rol sahibi olmuşlardır.

Sumerliler insanlığı günümüzün ileri uygarlığına götüren yolda çok parlak bir başlangıç aşamasının yaratıcıları olduklarından, bizim kendi tarihimizi Sumerlilere geri götürebilmemiz çok büyük önem taşır. Çünkü toplumlar, kendi özel tarihleri yoluyla evrensel kültür ve uygarlık tarihinde sahip oldukları pay ile orantılı olarak, evrensel uygarlık ve kültür tarihinde şerefli bir yer işgal etmek durumundadırlar.

Sumerlilerin genel olarak uygarlık tarihinde ve özel olarak Mezopotamya kültür tarihindeki yeri konusunda Atatürk zamanında önemli bir bilgi birikimi vardı. Bu konuda Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi'nde Profesör Landsberger tarafından yazılmış birkaç makale misali vermek mümkündür.¹ Atatürk kendi kişisel ihtimam ve ilgisi ile kurduğu Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Mezopotamya tarihine özel bir kürsü tahsis etmiş, bu kürsüyü Sumeroloji kürsüsü olarak adlandırmıştır. Böyle kürsülere Batı'da Assiriyoloji veya Akkadistik kürsüsü adı verilmiş bulunuyordu. Fakat konu bizi özellikle Sumerliler açısından ilgilendirmekte olduğundan Atatürk bu kürsüye Sumeroloji kürsüsü adı

¹ B. Landsberger, "Sumerler (Die Sumerer)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, cilt 1, sayı 5, Temmuz-Ağustos 1943, s. 89-102; Landsberger, "Mezopotamya'da Medeniyetin Doğuşu (Die Anfänge der Zivilisation in Mesopotamien)", *aynı dergi*, cilt 2, sayı 3, Mart-Nisan 1944, s. 419-437; aynı müellif, "Sumerlerin Kültür Sahasındaki Başarıları (Die Geistige Leistungen der Sumerer)", *aynı dergi*, cilt 3, sayı 2, Ocak-Şubat 1945, s. 137-158.

nın verilmesini uygun bulmuş, ve ilginçtir ki Atatürk'ün konuya verdiği bu ad bugün, Atatürk'ün bir katkısı olarak, tutunmuş durumdadır.²

Sumerlilerin ve, daha genel olarak, Mezopotamyalıların matematik dallarındaki çalışmalarına tanıklık etmekte olan tabletler Atatürk zamanında henüz çok az sayıda bilinmekte idi. Fakat daha sonraki yıllarda Sumerlilerin dünya kültür tarihine bu alanlarda yaptıkları hizmet de gün ışığına çıkmaya başladı. Bugün matematik ve tıp alanında genel olarak Mezopotamyalılar ve daha özel olarak Sumerlilerin gerçekleştirmiş oldukları katkı konusunda çok önemli bazı tabletler bilimsel inceleme süzgecinden geçirilmiş durumdadır. Bu incelemeler sonucunda, Yunan bilimsel çalışmalarının da, önemli ölçüde olmak üzere, Mezopotamya'daki başlangıç çalışmalarına geri gittiği söylenebilir. Bu konuda ilk derli toplu monografin dilimizde yayınlanmış olduğu görülmektedir. İlk Türk Tarih Kurumu'nca yayınlanmış olan bu cildin³ üçüncü baskısı Atatürk Kültür Merkezimizce yayınlanmış ve Merkezimiz, ayrıca, bu cildin bir özetini de yayınlanmak üzere Türk Tarih Kurumu Basımevi'ne göndermiştir. "Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp Adlı Eserinin Muhtasarı" adı verilen bu cilt pek yakında okuyucularımıza sunulacaktır.⁴

Bütün bu gelişmeler dolayısıyla, Türk kültürünün menşeinin, kökeninin, Sumerlilere geri götürülebilmesi durumunun bizim için Atatürk zamanındakinden de bir hayli daha önemli hale gelmiş olduğu söylenebilir. Gerçekten bu bilgi gelişmesi "Yunan mucizesi" sözünün hiç de gerçeği yansıtmada durumunda olmadığını, olsa olsa belki de bir "Sumerli mucizesi"nden söz edilebileceğini göstermek durumundadır.

Öte yandan da, Sumerlilerin dili üzerindeki çalışmaların da bu dil hakkındaki bilginin artması ve daha gelişmiş bir hale gelmesine yol açmış olması doğaldır. Bunun bir sonucu olarak Sumerce ile Türkçe arasındaki benzerliğin ve bunun bir Sumerli-Türk akrabalığı şeklinde yorumlanmasının makul olup olmaması babında bazı tereddütlerin be-

² Mübahat Türker-Küyel (Muazzez Çiğ, Samuel Noah Kramer), "Atatürk'ün Çivi Yazılı Kültür Araştırmalarına İlişkin Katkıları Hakkında Üç Tarihsel Belge Daha", *Erdem*, cilt 6, sayı 16, 1992, s. 273-298.

³ Aydın Sayılı, *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp*, Ankara 1966, 1982, 1991.

⁴ Mübahat Türker-Küyel, *Aydın Sayılı'nın Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp Muhtasarı*, Ankara 1993.

lirmesine yol açması da söz konusudur.⁵ Bu konu ise ancak sahanın uzmanları tarafından ele alınabilmek durumundadır. Bu sahanın uzmanlarının ise bütün dünyadaki sayıları oldukça küçüktür. Bu itibarla, Sumerolojide çağımızın en büyük ve en seçkin otoritesi olarak tanınan ve bundan aşağı yukarı bir yıl öncesine kadar yaşamış olan Profesör Samuel Noah Kramer'in, ömrünün sonuna yakın bir zamanda, Türk-Sumerli akrabalık tezinin bugün de Atatürk zamanındaki gibi değerini muhafaza etmekte olduğuna işaret etmiş olması bizim için büyük değer taşımaktadır.⁶

Bu noktanın öneminin abartılmayacak boyutlarda olduğunu burada bir kez daha vurgulamak yerinde olur. Çünkü, az önce işaret edildiği üzere, Sumerlilerin aynı zamanda matematiksel bilimlerde, ve astronomi ile tıpta, çığır açıcı bir role sahip olmalarının son kırk elli yıl içinde, yani Atatürk zamanından sonra, aydınlanmış olması, Sumerli-Türk akrabalığının günümüzde de geçerliliğini korumakta olup olmadığı konusunun bir kat daha, ve hattâ belki on kat daha, değer ve önem kazanmasına kesin ve sarîh bir şekilde yol açmıştır. Bu nokta ise Sumerologlar kadar bilim tarihçilerinin de işbirliği ile sağlanmak ve pekiştirilmek durumundadır.

Bizde maalesef uzunca bir süredir ihmale uğramış olan, oysa bizim için büyük önem ve hayatiyet taşıyan bu konunun, bu tezin, zihinlerde canlı tutulması için Merkezimiz, imkânları ölçüsünde, büyük bir çaba harcamaktadır.

Sumerlilerin dilinin Türkçeye benzemesi konusu, günümüzle Sumerliler arasında uzun bir zaman fasılası bulunması dolayısıyla, insanı, aradaki akrabalık bağı açısından tereddüde düşürebilir. Günümüzün genç kuşakları örneğin Atatürk'ün ya da Tevfik Fikret'in kültür dilini anlamakta güçlük çekmektedirler. Oysa Yunus Emre'nin şiir dili, aradan uzun zaman geçmiş olmasına rağmen, gerek Atatürk zamanının ve gerekse günümüzün şiir dilinden hemen hemen farksızdır. Bu bakımlardan, yine Mezopotamya'da Kut adını taşıyan ve Sumerliler gibi Orta Asya kökenli olan bir kavmin dilinin de Türkçeye benzemekte olması çok ilgi çekicidir.

Sumerlilerin Mezopotamya'ya gelişi zamanımızdan altıbin ve hattâ yedibin yıl öncesine kadar geri gidebilmektedir. Kutlar hakkında ise zamanımızdan 4200 veya 4300 yıl önceden kalma Sumerliler menşeli çivi yazılı tabletlerden bazı bilgilere sahip bulunuyoruz. Bunlardan en ilginç olanı

⁵ Mebrure Tosun, "Sumer Dili ile Türk Dili Arasında Karşılaştırma", *Atatürk Konferansları*, Türk Tarih Kurumu yayını, XVII, seri, sayı 1, 1971, s. 147-168.

⁶ Mübahat Türker-Küyel, "Atatürk'ün Çivi Yazılı Kültür Araştırmalarına İlişkin Katkıları Hakkında Üç Tarihsel Belge Daha"; (bkz., yukarıda, dipnot 2), s. 292-297.

şudur ki, Kutların hükümdar adları Orhun Anıtları'ndan öğrendiğimiz hükümdar adlarıyla yakın benzerlik göstermektedir. Merkezimizin dergisi Erdem'de şu yakın zamanlarda bu çetrefil konuda bilgimizi pekiştiren uzunca bir makale yayımlanmış olmamız bu bakımdan büyük önem taşımak durumundadır.⁷

Orhun Anıtları Orta Asya Türk Dünyasının ve daha özel olarak Tukyuların Çin boyunduruğu altına düşmüş olmaya karşı gösterdikleri bir tepkinin öyküsünü dile getirmektedir. Büyük bir millî dayanışmanın ve çok başarılı devlet adamlarınca yürütülmenin yarattığı çok elverişli şartlar sonucu, Tukyular bu mücadelede özgürlüklerine kavuşmuşlar ve mücadelelerini tarihin büyük imparatorluklarından birinin kurulması ile taçlandırmışlardı. Bu durum Türk tarihine hiç de yabancı sayılmamalıdır. Tukyular İmparatorluğu'nun kuruluşu İlderis Kağan, kardeşi Koltigin, ve danışmanları Tonyukuk'un çok dirayetli yönetimleri sayesinde gerçekleşebilmişti.

Ankaramızda da Orhun Anıtlarını akla getiren Ulus Meydanı anıtımız var. Bu da Atatürk gibi çok büyük bir dâhi önderliğinde yürütülen topyekûn bir millî özgürlük savaşının, bütün milletin tümüyle seferber edilmesi sayesinde kazanılmış büyük ve çetin bir savaşın öyküsüdür, anıtıdır.

Ulus Meydanı'ndaki anıtı yapan Krippel, Ankara'yı ilk ziyaretinde, gazetecilerle yaptığı bir konuşmada, Ankara'da bir Türk evine yaptığı bir ziyaret sırasındaki bir konuşma ile de bağ kurarak, Atatürk'ten 'şeref atını feleğin kümbedi üzerinden aşırabilecek güçte bir büyük insan' olarak söz etmiştir. Yıl herhalde 1925, bu mülâkattan söz eden gazete de, büyük bir ihtimalle Hâkimiyet-i Milliye idi. Krippel Avusturyalı idi. Birinci Cihan Savaşı'ndaki amansız mücadele sonunda yenik düşmüş olan bir milletin böyle uzun bir savaştan hemen sonra canlanarak tekrar savaşa girişmesini ve çökmüş bir imparatorluğun yıkıntıları içinden yeni ve büyük hayatiyete sahip bir devlet çıkarılışını pek akıl alır bir şey saymaması tabii idi. Bu itibarla, onun bu anıtı yapmayı böyle bir zihniyet içinde üstlenmiş olması gerekir.

Anıtta Atatürk'ü, heykelci, başarılması âdeta muhal, imkânsız, bir işi üstlenmeye kendi kendine karar verip bunu büyük bir başarı ile taçlandırmış olan bir insanın iç huzuru ile "şeref atının" üstüne büyük bir va-

⁷ Kemal Balkan, "Eski Önasya'da Kut (veya Gut) Halkının Dili ile Eski Türkçe Arasındaki Benzerlik", "Relations Between the Language of the Gutians and Old Turkish", *Erdem*, cilt 6, sayı 16, 1992, s. 1-125.

karla oturmuş halde göstermektedir. Ben burada “şeref atı” sözünü kullandım. Aslında belki bu at Atatürk’ü Sakarya Savaşı’nın başlayacağı sıralarda bir şeyden ürküp düşürmüş olan at olabilir. Atatürk’ün bu atı çok sevdiği ve adını Sakarya koyduğu söylenir.⁸

Ben bu anıttaki kompozisyonun nasıl kararlaştırılmış olduğunu incelemiş değilim. Belki Krippel bu konuları yetkili makamlarla yaptığı konuşmalar sırasında onların öngördüğü şekilde tasarlayıp gerçekleştirmiş olabilir. Ancak, anıtın istisnai bir insan önderliğinde bir milletin çok kritik bir durumda büyük bir dayanışma içinde topyekûn bir seferberlik sonucunda elde ettiği bir zaferi güzel bir şekilde dile getirmekte olduğu açıklıkla görülüyor. Tabandaki üçgende sol ön köşede Mehmetçik adını verdiğimiz o büyük insan yurtseverlik duygusu şahlanmış bir durumda gösteriliyor. Ön sağ köşede de sade bir vatandaş sanki Türk milletinin uzakgörüşlülüğünü ve teyakkuz halinde her an tetikte bulunması durumunu dile getiriyor.

“Sade vatandaş” olarak sözünü ettiğim bu kimse asker kıyafetinde. Ama bu onun mensup olduğu ulusun sade ve karakteristik bir bireyini temsil etmekte olmasına elbette ki hiç de mani değil. Yahya Kemal Beyatlı Türk milleti için “ordu milletlerinin en sarpi” betimlemesini yapıyor. Bu elbette doğrudur. Atatürk bu sade vatandaşa “ben sana ölmeyi emrediyorum” diyebilmiştir. Şüphesiz, bunu Atatürk’ten bir başkası belki de böyle söyleyemezdi. Fakat şu da bir vâkiadır ki, Atatürk, tamı tamına hangi vesile ile olduğu kesinlikle bilinmemekle beraber, “Melhame-i kübrâ”, yani “muazzam boğuşma” olarak adlandırdığı Sakarya Savaşı’ndan sonra, yahut da 30 Ağustos zaferini ve İzmir’in geri alınışını müteakiben Ankara’ya dönüşünde, Türk askerini karşısına alarak, ona methiyeler yağdırmış, ona duyduğu saygı ve hayranlığı, ona olan yüksek takdir hissinin açıkça, ve özel bir konuşma ile, dile getirmek ihtiyacını duymuştur.

Anıttaki üçgenin diğer köşesinde mermi taşıyan Türk kadını görül-
mekte. Bu da fevkalâde güzel ve etkileyici bir heykel. Türk kadınının üstlendiği görevine kendini tamamen vermiş olduğunu ve bu işi büyük bir alçak gönüllülükle yerine getirdiğini açıklıkla gösteriyor. Bu da Millî Mücadelemizin gerçekten topyekûn bir millî seferberlik şeklinde sürdürül-

⁸ Haberi veren gazetede “şeref atı” sözünün geçtiğini kesinlikle söyleyemem. Fakat, yine de, “şeref atı” tabirini kullanmayı yeğliyorum. Çünkü, Krippel’in ziyaret ettiğini söylediği ev bizim evimizdi ve bu evde geçtiğini söylediği konuşmada “şeref atı” ifadesi yer almaktaydı. Bunu hiç tereddüd etmeden söyleyebilirim. Çünkü bu ifade bir Farsça şiirde geçmekte idi ve o şiiri, sohbet sırasında, babam bana okutturmuştu.

müş olduğunu güzel bir şekilde gözler önüne seriyor. Türk kadınının bu savaştaki yeri tarihte benzerine pek rastlanmayan bir olaydır, bir durumdur, ve Özgürlük Savaşımızın bu yönü de milletimiz için onur ve kıvanç verici bir husustur. İlk plânda Nine Hatunumuzu akla getiren bu tema üzerine “İstiklâl Harbinde Mücahit Kadınlarımız” adlı Merkezimiz yayınına da bu vesile ile dikkati çekmek yerinde olur. Ayrıca, bu davranış tarzı İslâmiyetten önce Orta Asya’da hakanlarımızın eşlerinin toplum yönetiminde sahip olabildikleri saygın yere bağlanabilir. Böylece, bu özellik, yani Türk kadınının toplumda sahip olduğu saygınlık, millî kültürümüzün köklü bir özelliği izlenimini bırakıyor. Merkezimizin, özellikle Erdem dergimizde ve genellikle yayınları arasında bu konuya gerekli önemi vermeye çalışmakta olduğumuzu bu vesile ile söz konusu etmek doğru olur.

Atatürk 1 Kasım 1937’de ölümünden bir yıl on gün önce, Türkiye Büyük Millet Meclisi altıncı dönem üçüncü toplantısını açış konuşmasında Türk ulusunun toplumsal dayanışma hasletine “Türk milletinin millî olduğuna inandığı işlerde ve zamanlarda tarihin akışını değiştirir celâdetle tecelli eden yüksek sosyal benlik duygusu” ifade tarzı ile atıf yapmaktadır. Böyle zamanlarda elbette ki büyük bir lidere ihtiyaç duyulacağı da şüphesizdir. Türk milletinin böyle liderleri yetiştiren bir millet oluşuna da burada kısaca değinmek yerinde olur.

1923’de İzmir İktisat Kongresi münasebetiyle yaptığı seyahatte Akşehir’e uğradığında Atatürk için Türkocağı başkanı bir hoşgeldin konuşması yapmış ve orada, Orta Asya tarihimize atıf yaparak Türklerin ölüm kalım mücadelesi vermek zorunda kaldıklarında Gök Tanrı’nın onlara bir büyük önder gönderdiğini hatırlatarak Atatürk’ü o devirlerin bilge kaganlarına benzetmiştir. 1939 yılında Tonyukuk Yazıtı üzerine yayınladığı bir makalede Sprengling adındaki Türkoloji profesörü bu makalesini “Modern Türkiye’nin Bilge İlerişi” Gazi Mustafa Kemal Atatürk’e ithaf etmiştir.⁹

Türk milletinin “ordu milletlerinin en sarpı” olduğu doğrudur. Fakat bunun yanında, Türk milletinin savaşta olduğu kadar barış çağlarında da büyük kültürel varlık gösterdiğini önemle vurgulamak gerekir. Esasen bu iki tür insan faaliyeti arasında genellikle sıkı bağlar bulunduğundan da şüphe edilemez. Atatürk büyük savaşların milletlerin kültürleri arasındaki yarışmalar mahiyetini taşıdığını, bu kültürler arasındaki

⁹ M. Sprengling, “Tonyukuk’s Epitaph: An Old Turkish Masterpiece”, (çeviren; Mehmet İnan), *Erdem*, cilt 2, sayı 6, s. 717-739.

bir mücadele olduğunu ifade etmiştir. 30 Ağustos 1924'te Dumlupınar'da yaptığı konuşmada Atatürk şöyle söylüyor:

“.. Çünkü efendiler, harb, muharebe, nihayet meydan muharebesi, yalnız karşı karşıya gelen iki ordunun çarpışması değildir; milletlerin çarpışmasıdır. Meydan muharebesi milletlerin bütün mevcudiyetleriyle ilim ve fen sahasındaki seviyeleriyle, ahlâklarıyla, hasletleriyle, hulâsa, bütün madî ve manevî kudret ve faziletleriyle ve her türlü vasıtalarıyla çarpıştığı bir imtihan sahasıdır.

“.. Bilirsiniz ki, dünyada her kavmin mevcudiyeti, kıymeti, hakk-ı hürriyet ve istiklâli, malik olduğu ve yapacağı medenî eserlerle mütenasiptir. İlmî eser vücuda getirmek kaabiliyetinden mahrum olan kavimler hürriyet ve istiklâllerinden tecrid olunmaya mahkûmdurlar. Tarih-i beşeriyet, baştan başa bu dediğimi teyid etmektedir. Medeniyet yolunda yürümek ve muvaffak olmak şart-ı hayattır. Bu yol üzerinde tevakkuf edenler veyahut bu yol üzerinde ileri değil de geriye bakmak cehil ve gafletinde bulunanlar medeniyet-i umumiyenin huruşân seli altında boğulmaya mahkûmdurlar.

“Efendiler, medeniyet yolunda muvaffakiyet teceddüde vabestedir. İc-timaî hayatta, iktisadî hayatta, ilim ve fen sahasında muvaffak olmak için yegâne tekâmül ve terakki yolu budur. Hayat ve maişete hâkim olan ahkâmın zaman ile tagayyur ve teceddüdü zarurîdir. Medeniyetin ihtiraları, fennin hârikaları cihanı tahavvülden tahavvüle duçar ettiği bir devirde, asırlık köhne zihniyetlerle, maziperestlikle muhafaza-i mevcudiyet mümkün değildir.”

Herhalde, Atatürk'ün kültür üstünlüğüne büyük bir önem atf ettiği çok sarihtir. Kültür yaratma ve uygarlıkta yeni yeni gelişme aşamaları oluş-turma ise özellikle barış zamanlarının ürünüdür ve kesinlikle engellenemediği takdirde insanların savaşa başvurmamaları esastır. Atatürk'ün bu bapta “yurtta barış, cihanda barış” şeklindeki özlü sözü yaygınca bilin-mektedir.

1923'te, Cumhuriyet Bayramı konuşmasında Atatürk “Millî kültürümüzü muasır medeniyetin seviyesinin üstüne çıkaracağız” demektedir. Bu vasıftaki bir millî kültüre sahip olmak uluslararası kültürü etkileyip on-daki gelişmelere yol açmak, ışık tutmak demektir. Türk tarihinin bu yön-den büyük önemine de Atatürk, özellikle daha sonraki kuşaklara ilişkin olarak, dikkati çekmekten geri kalmamıştır.

Ortaçağ, Batı Avrupa açısından ve özellikle Ortaçağ'ın onbirinci yüzyıla kadarki kısmı bakımından, yani Karanlıkçağ dolayısıyla, bir gerilik,

bir gerileme çağı olarak zihinlerde yer etmiştir. Esasen, Eskiçağ'ın klasik Yunan ve Roma Çağları ile Onaltıncı Asır Rönesansı arasında kalan âdetâ muhtevasız, içeriksiz, bir çağ olarak kabul edilmiş olmasından ötürü, bu çağ Aydınlanma Çağı'nda "Ortaçağ" adıyla adlandırılmıştır. Fakat İslâm Dünyası bakımından Ortaçağ kültür muhtevası zengin bir çağ olarak değerlendirilmek durumundadır. Üstelik, zamanımızdan yüz yüzelli yıl öncesinden itibaren, Batı Avrupa'nın Geçortaçağının, onaltıncı ve onyedinci asır akıl ve düşünüm çağını hazırlayan bir geçiş dönemi olarak büyük bir önem taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Öte yandan, esasen, evrensel uygarlık tarihinde, beşeriyetin kültür tarihinde, Ortaçağ İslâm Dünyası bir ana aşamayı, ışıklı bir geçiş ve gelişme dönemini, oluşturmaktadır. Ayrıca da, Türklerin, özellikle Orta Asya'da, bu çağın kültürüne, bu çağdaki tefekküre, büyük katkıları olmuştur.

Bu gerçeği bizim aydınlarımız bazen yeter derecede takdir edememişlerdir. Fakat Atatürk buna sarıh bir istisnadır. Atatürk, bildiğim kadarıyla, bir Ortaçağ İslâm düşünürü için gerçekleşen ilk uluslararası kongreyi tertiplemiş bir kişidir. Bu düşünür İbn Sînâ'dır. Atatürk 1937 yılında İbn Sînâ'nın ölümünün dokuzyüzüncü yıldönümü vesilesiyle bu kongreyi tertiplemiş ve Türk Tarih Kurumu bu kongrede sunulan tebliğleri bir cilt içinde yayınlamıştır.

Türk milleti, Sumerliler aşamasıyla ve Ortaçağ İslâm Dünyası düşünümsele kültürüne katkıları dolayısıyla, cihan tarihine, evrensel kültür ve tefekkür tarihine, büyük katkılarda bulunmuş olduğuna göre, Atatürk'ün ifadesiyle "millî kültürünü muasır medeniyet seviyesinin üstüne" bariz bir şekilde çıkarmış bulunduğu göre, böyle bir rolü ilerisi için de üstlenemeyeceğini düşünmek için makul bir sebep bulunmasa gerektir. Bu Atatürk'ün düşüncesidir; hattâ, inancı ve idealidir. Türk milleti böyle bir ideali gerçekleştirmek için gayret sarf etmekten geri kalmayacağına göre, bu ideal, bu ülkü muhakkak gerçekleşecektir, bir hakikat olacaktır.

Binaenaleyh, "tarihten sonra varız" sözünün de Atatürk düşüncesi ile tamamen uyum içinde bir ifade tarzı olduğunu söyleyebiliriz. Başka bir deyiş ile, bu düşünce Atatürk'ün kültür politikamıza ilişkin düşünceleri içinde çok önemli bir kısmı, bir kesimi oluşturmak, temsil etmek durumundadır.

Ayrıca, tarihimizin bütün devrelerinde milletimiz büyük insanlar yetiştirmiştir, yetiştirebilmiştir. Bunlar devlet adamı, asker, bilim adamı, düşünür, sanatçı, ve ozan olarak sınıflandırılabilir. Uygarlık ve kültür alanında ise büyük insanların büyük yeri olduğu apaçık bir gerçektir. Ancak, yük-

sek düzeyde uygarlık için arı bilimin, temel bilimlerin büyük bir öncelik taşıdığını da unutmamalıdır.

Uygarlık ve kültür, tümüyle, insan zihninin bir ürünüdür. İnsan zihni ise doğanın en gür, en verimli enerji kaynağıdır. Bu kaynak nasıl ki etrafında feyiz yaymakta devam etmesine rağmen, bu niteliği, bu etkinliği, kendisinde bir azalmaya, bir zayıflamaya, yol açmıyorsa, insan zihni de kimyada karşılaştığımız katalizör tipindeki etkilerini sürdürmekte devam eder.

Kültürün ve uygarlığın temelinde, kökeninde, onu oluşturan bir temel öge olarak öğretim ve insanın gelenek kurma özelliği, ya da yeteneği yatmaktadır. Bu temel öge, bu karakteristik vasıf, uygarlıkta öğrenilen şeylerin ve kazanılan tecrübelerin, alışkanlıkların kaybolmayarak kuşaktan kuşağa intikal etmesi, edebilmesi, durumudur. Fakat bunun yanında uygarlığın aynı derecede önemli bir başka temel özelliği de uygarlığın yerinde saymayarak mütemediyen gelişebilmesi, insanın yarattığı maddî ve manevî eserlerin çeşitlenmesi ve zenginleşmesi sürecidir. Uygarlığın bu ikinci temel ögesi uygarlığın kendi kendini aşabilme, kendi kendini geride bırakabilme yeteneğidir.

Böylece, uygarlığın durağan ve gelenekleri muhafaza edebilme yönü ile devingen yani dinamik yönünün birbirleriyle bağdaştırılmaları söz konusudur. Bunlar birbirleriyle tarih boyunca nasıl bir münasebet içinde bulunmuşlar, birbirleriyle nasıl bağdaşıp özleşmişlerdir? Bunun bir sebebi, bir açıklanış şekil ve olanağı, bilimin, kendisinin yöntem ve araştırma süreçlerinin özelliklerinde pek değişmeye uğramaksızın da yepyeni sonuçlara, keşiflere ulaşabilmesi temel gerçeğine bağlanabilir. Bu sebeple de bilim geleneklere bağlılık ile gelişmelere açık olma zıd vasıflarını kendi bünyesinde mezc eder; mezc edebilen bir insan faaliyeti türüdür. Bilimin uygarlık ile kültürün temelindeki bir ana öge ve bir bağımsız değişken olma vasfı bu itibarla söz konusu olabilmektedir.

Ayrıca, uygarlık ve kültürde en büyük gelişmeler bilim temeli üzerine oturan, bilimden gücünü alan gelişme ve dönüşmelerdir. Bilim bir yandan teknolojinin yol açtığı maddî değişme ve dönüşmeleri büyük ölçüde temellendirirken öte yandan da görgü ve kavrayış ufkumuzun gelişmesini, manevî hayatımızın sağlam düşünce temelleri üzerine oturmasını sağlar ve böylelikle de manevî hayatımıza, tinsel yaşam ve yaşantımıza, yön vermeye yarar. Bilim sayesinde, bilime az çok benzeyen ve bilimden çok zaman yararlanan teknoloji etkisi ile, insan hayatı muazzam gelişmelere sahne olmuştur. Oysa, insanın tabiatında, geleneklerinden ve alışkanlık-

larından kopmama eğilimi çok zaman kuvvetle etkili olur. İnsan maceralara, sonu kesin olmayan teşebbüslere, girişmekten kaçınır.

Atatürk 1933 yılı Cumhuriyet Bayramı'nı açış konuşmasında "Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale müspet ilimdir" demiştir.

Yine 1933 yılı Cumhuriyet Bayramı konuşmasında Atatürk'ün şu sözleriyle karşılaşırız: "Aslâ şüphem yoktur ki Türklüğün unutulmuş büyük medenî vasfı ve büyük medenî kabiliyeti, bundan sonraki inkişafı ile, âtînin yüksek medeniyet ufkunda yeni bir güneş gibi doğacaktır."

İşte, Atatürk'e göre, tarihte ölümsüzlük şartı bir milletin uygarlıkta ve kültürde insan başarılarının genişleyen sınır bölgesinde yer alması ve yer almakta devam etmesi şartına bağlıdır. Atatürk'e göre, bu şartı Türk milleti yerine getirecek, gerçekleştirecektir. Böylece de Türk milleti, Türk ulusu, tarih boyunca varlığını sürdürecektir, devam ettirecektir. Ayrıca, millî kültürümüzün özellikle hangi yönlerde gelişmeler gösterebileceği ve kültür politikamızın belirlenmesi konularında yapılacak teşhisler ve alınacak tedbirler konusu bakımından millî kültürümüz hakkında sağlıklı ayırtı bilgilerine sahip olmamız gerekir.

Bir insanı iyi tanımak için onun özgeçmişini, tarihini, incelemek büyük yarar sağlamaktadır. Millî kültürümüzü iyi tanımakta da böyle bir tarihsel bilgi boyutundan büyük yarar sağlanabileceği şüphe götürmez. Merkezimiz, bu itibarla, kültürümüzün tarihi üzerine de çok yönlü bir tarzda eğilme yoluna gitmektedir. Millî kültürümüzü ve tarihini iyi tanımamızın önemli bir yönü Türk büyüklerini iyi tanımaktan geçer. Bu itibarla, Merkezimiz bu tür çalışmaya da önem vermektedir.

Yüksek Kurumumuzun dört bağlı kuruluşu içinde Merkezimiz ilk uluslararası kongreyi tertiplemiştir. Bu kongre Ortaçağ İslâm Dünyasının en büyük bilim ve düşünce adamlarından Abdülhamîd ibn Türk, Hârezmî, Fârâbî, Beyrûnî, ve İbn Sînâ üzerinde incelemelere hasır edilmiştir. Bu kongrenin tebliğleri, biri Türkçe ve öbürü yabancı dilde olmak üzere, iki ciltte toplanarak yayınlanmıştır. İkinci uluslararası kongremiz de 1989'da Osmanlı öncesi Türk kültürünü konu edinen bir toplantı mahiyetinde idi. Bu kongrenin bildirileri bir cilt içinde toplanmış ve Türk Tarih Kurumu Basımevi'ne gönderilmiştir. Bu cildin prova tashihleri bitmiş bulunuyor. Yakında yayınının tamamlanması beklenmektedir. İçinde bulunduğumuz yılın Eylül ayında da üçüncü uluslararası kongremizi toplayacağız. Bu kongrenin Türklük Dünyasının diğer cumhuriyetlerinden oldukça dolgun sayıda bilim adamının katılmasıyla gerçekleşeceğini ummaktayız.

Atatürk Kültür Merkezimiz, yine dört bağlı kuruluş arasında ilk olarak, 1984 yılında, bir anma toplantısı tertipleledi. Bu anma toplantısı Ömer Seyfettin'i anma toplantısı idi. Merkezimiz, bundan sonra da yine edebiyatımızın ünlü simalarından Nefî, Ahmet Haşım, ve Yahya Kemal Beyatlı için anma günleri tertiplemiş ve bu vesile ile gerçekleştirdiği çalışmalarını birer cilt içinde toplamıştır. Bunlardan Nefî ile Ahmet Haşım ciltleri basılmış ve Ömer Seyfettin cildi gibi, mevcudu tükenmiştir. Hâlen elimizde bu üç cildin ikinci ciltleri bulunmaktadır. Yahya Kemal Beyatlı cildi ise henüz basılmamıştır. Hâlen bu cilt Türk Tarih Kurumu Basımevi'nde dir ve prova tashihleri işi devam etmektedir.

Yine, Merkezimiz; Mimar Sinan ile Yunus Emre için birer uluslararası sempozyum toplamış ve bu sempozyumların tebliğlerini birer cilt içinde toplayarak Türk Tarih Kurumu Basımevi'ne göndermiştir. Bu iki cildin prova tashihleri işi de birhayli ilerlemiş bulunuyor. Yani, bu iki cildin yayın işi de yakın bir tarihte tamamlanmış olacaktır.

Ayrıca, 1994 yılı, Türk devlet adamı astronom Uluğ Bey'in doğumunun altıyüzüncü yıldönümüne rastlamaktadır. Bu itibarla, Merkezimiz önümüzdeki yıl için bir Uluğ Bey Uluslararası Sempozyumu planlamış bulunuyor. Tarihte bilimle yakından ilgilenmiş olan bazı devlet adamlarıyla karşılaşmaktadır. Bunlardan biri de Beyrûnî'yi bir harika çocuk olarak keşfedip onunla ilgilenerek onun hocalığını yapmış olan Batı Hâzrem devleti prensi, matematikçi, astronom ve minyatürcü ressam Ebû Nasr Mansûr ibn Ali ibn Irak'tır. Ebû Nasr Mansûr'un da Türk soyundan olması söz konusu olabilir.¹⁰ Ancak bilimle yakından ilgilenmiş olan devlet adamlarından hiç birinin Uluğ Bey ölçüsünde kendini bilimsel çalışmaya vermiş olduğu söylenemez.

Böylece, milletimiz, bilim adamlığı ve devlet adamlığı vasıflarını bir araya getirmede tarihin en büyük örneğini vermiş olmanın yarattığı kültür ve uygarlık başarısının bu sempozyumla bir kutlamasını yapmış olacaktır. İlginçtir ki bu misal İslâm öncesi Orta Asya tarihimizden başlayarak bilgeliliğin hakanlarımızın büyük idealini oluşturmakta devam etmiş olması olayının güzel bir çağrışımını yapmamıza kolayca yol açmaktadır.

¹⁰ Bkz., Aydın Sayılı, "İbn Sînâ'daAstronomi ve Astroloji", *İbn Sînâ. Doğumunun Bininci Yılı Armağanı* (ed. Aydın Sayılı), Ankara 1974, s. 6-7; Aydın Sayılı, "Ebû Nasr Mansûr'un Sinus Kanununun Tanıtı Üzerine Beyrûnî'nin Mektubu", "Al-Bayrûnî's Letter on Abû Nasr Mansûr's Demonstration of the Sin Law", *Beyrûnî'ye Armağan* (ed. Aydın Sayılı), Ankara 1974, s. 169-207.

Fuzulî'nin doğum yılı kesin olarak bilinmemekle beraber, Azerbaycan 1994 yılı içinde Fuzulî için bir bilimsel toplantı yapmayı düşünmektedir. Böyle olunca, olanaklar elverdiği takdirde Merkezimiz de 1995 yılında büyük şairimiz Fuzulî onuruna bir uluslararası sempozyum tertipleme ümidindedir.

İşte bu yıl 26 Nisan günü tertiplelediğimiz Hoca Ahmet Yesevî'yi anma toplantımız da Merkezimizin bu türden bir faaliyeti olarak gerçekleşmiş bulunuyor. Bu toplantıdaki konuşmalar da dergimiz Erdem'in bu sayısında, konudaki bazı diğer makalelerle birlikte, yayınlanmaktadır. Bu suretle Erdem'in 21'inci sayısının Hoca Ahmet Yesevî ağırlıklı olarak çıkarılması mümkün olmaktadır.

Fârâbî ile İbn Sînâ ve Beyrûnî gibi, Ebû Nasr Mansûr ile Uluğ Bey ve Ali Şir Nevâi gibi, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî ve Yunus Emre gibi, Yusuf Has Hâcib ile Kaşgarlı Mahmud gibi, İleriş Kagan ile Tonyukuk gibi, Ahmet Yesevî de bütün kardeş Türk cumhuriyetlerinde kültürümüzün ortak bir büyük değeri ve Türk Dünyasında birleştirici bir etki sahibi büyük insanlardan biri olarak karşımızda durmaktadır. Tarihimize onur kazandıran bu gibi büyük insanlarımızdan bazıları, zamanlarının şartlarına uyarak, o zamanın bilim ve kültür dillerinin ön koşulunda yer alan Arapça ile Farsçada eser vermiş olabilirler. Fakat durum böyle de olsa, bu kişiler, yine de geniş Türk kütle ve çevreleri arasındaki kültürel bağın ve kültürel bağlılığın birer simgesi olarak, yüzyıllar boyunca etkilerini sürdürmüşlerdir.

Batılı dilbilimciler Türklük Dünyasının Türkiye ve Türkiye Türkçesi dışındaki unsurlarını "Türkcic" adı veya sıfatı ile betimlemişler veya adlandırmışlar ve onları Türkiye Türkçesine veya Türklüğe bağlamak yoluna gitmişlerdir. Yani onlar oradaki bağlılığı sınırlı tutmayı ve böylece kısıtlamayı uygun bulmuşlardır. Oysa, aynı şeyi İran için ve Farsçaya yakın Orta Asya dilleri ve kavimleri için biraz değişik bir yaklaşımla ele almışlar ve bunların hepsini birden "Iranian" ortak adı altında toplamak yoluna gitmişlerdir. Böylece, bu bilginler, kendilerini İranlı veya Fars saymayan birtakım kavimleri ve toplumları da bu gruba sokmuşlardır. Halbuki, öte yandan, "Türkcic" adı altında toplanmak istenen toplumlar kendilerini herhangi bir kısıtlama veya sınırlamaya tâbi tutmaksızın Türk saymaktadırlar.

Türklük Dünyası, esasen, dilden daha geniş ortak özellikler grubu yolu ile, ortak kültürel vasıfları ile birbirleriyle bağ kurmuş olmak durumundadırlar. Günümüzde, Orta Asya Türklük Dünyası devletleri için ve bun-

ların dilleri için Turkî devletler ve Turkî diller adlarının verilmesi eğiniminin bazı yazarlarımızda belirlediği görülmektedir. Oysa, Orta Asya Türklük Dünyası, bildiğim kadarıyla, hiç değilse Tuky Devleti'nin kuruluşundan, yani altıncı yüzyılın ortalarından beri, kendilerini hep aynı grup içinde, bir tek grup içinde, düşünmüşlerdir ve bugün de böyle düşünmektedirler, ve elbette ki, Anadolu Türkleri de, yani Türkiye Türkleri de, bu gruba dahil olmak durumundadırlar. Ayrıca, arada geniş bir birleştirici unsur olarak, yalnız dili değil, birçok başka kültür unsurlarını da düşünmek, temele koymak, gerekmektedir.

Günümüzün Orta Asya Türkleri kendilerine ve dillerine, Arapça nispet “y”si kullanarak, “Turkî” adını vermekte olabilirler ve vermektedirler. Ancak, onlar için bu Turkî terimi Orta Asya Türkleri ile Türkiye Türklerini birbirlerinden ayırmak şeklinde, veya maksadiyle, kullanılmamaktadır. Aynı suretle, günümüz Orta Asya Türkleri “Türkçe” terimini de kullanırlar ve bu sözcüğü de ayırıcı bir sözcük değil de birleştirici bir sözcük olarak kullanılmaktadırlar.

Türk dilinin kültür dili olarak gelişmesi ve Arapça ve Farsça ile bir kültür dili olarak rekabet eder duruma gelmesi olayı da, o zaman için, elbette ki çok önemli bir olay olmak vasfına sahipti. Bu aşamanın idrak edilmesinde ise Hoca Ahmet Yesevî'nin önemli bir şahsiyet olduğu anlaşılıyor. Ayrıca, Ahmet Yesevî, Yunus Emre gibi çok büyük bir halk ozanımızın öncüsü sayılmaktadır. Yine Ahmet Yesevî'nin Türk boyları arasında Müslümanlığı yayma faaliyeti çerçevesi içinde yeni şekil alan kültürel görüşlerde eski Türk gelenekleriyle bağların korunması ve Orta Asya Türk geleneklerine saygılı davranılmış olması da büyük önem taşır.

Dergimiz Erdem'in bu sayısını Ahmet Yesevî Yılı münasebetiyle Ahmet Yesevî Özel Sayısı olarak Ahmet Yesevî ağırlıklı çıkarmamızla Ahmet Yesevî'nin daha iyi tanınmasına bir katkıda bulunmayı amaçlamaktayız. Dergimizde bu vesile ile çıkan yazılarda Ahmet Yesevî çeşitli yönleriyle az çok ayrıntılı olarak ele alınmış olacaktır.

Erdem'de, Türkçe makalelere ilâve olarak, şimdiye kadar, bazı makalelerin, başta İngilizce olmak üzere, Fransızca, Almanca, İtalyanca ve İspanyolca çevirilerine de yer verilmiştir. Ahmet Yesevî Özel Sayısı olarak çıkan eldeki bu sayısında da, Orta Asya Türklük Dünyası ile bir bağlılık göstergesi olarak Kazakçaya, yani Kazakistan Türkçesine, yer verilebilmiş olması Merkezimiz için çok sevindirici bir olaydır.